

Johannes Goedaert (1617-1668)

Brandnetelvlinders

Tekst:
Kees Beaart
amateur-historicus

In de eerste helft van de zeventiende eeuw viel het Johannes Goedaert op dat vlinders op het juiste tijdstip op de juiste plant eitjes leggen, zodat de rupsen hun natuurlijke voedsel kunnen vinden.

“Soo dat men met verwonderinghe siet, datter gheen Rupsen voort en komen, voor datse op de plaets van haer gheboorte, oock met eenen haere spijsse ghereedt vinden: waer in sij geluckiger zijn dan selfs vele menschen, welcke haere kinderen voort-telende, met de op-voedinge der selve verlegen ende seer bekomert zijn.”

Als eerste in de geschiedenis schrijft Goedaert over vlinders die eitjes op brandnetels afzetten en over rupsen die brandnetelbladeren eten.

Paeuw-ooge, Gulsigaert en Klok-luyer

Goedaert heeft ruim honderd soorten beschreven en een Nederlandse naam gegeven, als ze nog geen naam hadden. Wie een diersoort als eerste beschrijft, heeft tegenwoordig het recht de soort een Latijnse naam te geven, binnen het door Linnaeus in de achttiende eeuw opgestelde systeem. De namen die Goedaert gaf, worden bijna niet meer gebruikt, maar ze zijn

door Goedaert's publicaties niet verloren gegaan. Paeuw-ooge, Gulsigaert en Klok-luyer, soorten waarvan Goedaert ontdekte dat de rupsen brandnetels eten, noemen we nu dagpauwoog, kleine vos en atalanta.

Paeuw-ooge

Goedaert begint de eerste beschrijving in het eerste deel van zijn *Metamorphosis Naturalis* met de Paeuw-ooge, de dagpauwoog (afbeelding blz. 19). Hij beschrijft dat de Paeuw-ooge eitjes op de grote brandnetel legt, waaruit “Egel-rupsen” komen. Deze *Ondervindinge*, zoals Goedaert zijn beschrijving noemt, is zijn vroegst gedateerde waarneming, die pas na 25 jaar, in 1660, werd gepubliceerd:

“Dese Rupse heb ick ghevanghen den 14 Mey, 1635 ende onderhouden met netel-bladeren tot den 11 Junii des selfden jaers; doen heeft sy haer tot de veranderinghe gheset, maeckende het achterste eynde van de veranderinghe seer vast, met den kop nederwaerts hanghende, als te sien is by letter B. Dese vertooninge duyrde den tijt van negen-thien dagen, als doen quam daer uyt een schoone vier gevleugelde Paeuw-oog, gelijk in dese medegaende figuyre aengewesen wort, by de letter C.”

Goedaert beschrijft ook het ontpoppen:

Klok-luyer/atalanta: ets en inkleuring door Goedaert.

Gulsigaert/kleine vos: door Goedaert vervaardigde en ingekleurde ets.

"Als dese Paeu-oogh eerst voortquam uyt haere veranderinge, waren haere vleughelen even als nat papier gestelt waer uyt eenige druppelkens waeter vloeyden: doch (dat mijns oordeels wonderlick was, en opmerckens waerdich) sy wierden inden tijdt van een half quartier van een uyr volkomentlick stijf, uyt-gespannen, ende bequaem om daer mede te vlieghe."

Hoe nauwkeurig Goedaert waarnam, blijkt ook uit zijn beschrijving van het voedsel en het winterverblijf van de dagpauwoog:

"Het voedsel dat dese ghemelde Paeuw-oogh ghebruyckt, is suycker ende verscheyden soorten van soetigheden, doch insonderheydt den honingh, diese van de bloemen weten te haelen: en boven-al beminnen sy seer bedorven freuyt, om welck sy tegen mal-kanderen dickmael vechten. Sy verberghen haer des Winters inde Schoor-stenen der landtlieden, uyt welke ick de selfde somtijts met sterck vyer te stoocken, hebbe doen te voorschijn komen. Oock onthouden sy haer dickmael inde holle boomen."

Gulsigaert

De tweede brandnetelvlinder die Goedaert beschrijft, is de Gulsigaert (afbeelding blz. 18). Deze naam werd door entomologen nog lange tijd gebruikt, maar tegenwoordig is de soort bekend als kleine vos. Hieronder volgen enkele gedeelten van Goedaert's "Bevindinge XXI" uit deel 1 van de Metamorphosis:

"Al ist schoon dat de Netelen haer gheweyr hebben waer mede sy seer vinnich van haer steecken: nochtans en konnen sy dese Rupsen niet af-keeren; Dese Rupsse stelde sich tot Veranderinge den 23 Junii; Den 9 Julii is daer uyt voortgekomen een schoon gekleurde Kapelle, welke lange in het leven kan blijven; Ick gaf hem den naem van Gulsigaert om dat hy seer veel at, ja nauwelijx en konde versadicht werden."

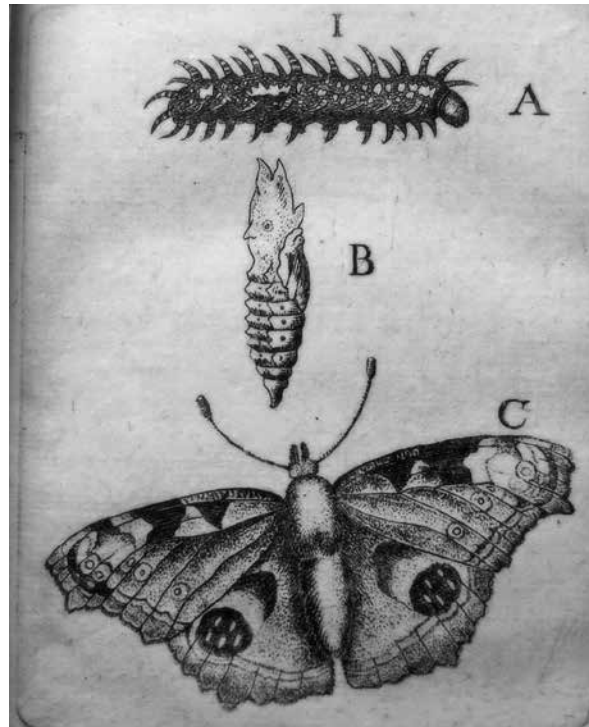
Klok-luyer

De derde brandnetelvlinder van Goedaert is de Klok-luyer, nu bekend als de atalanta (afbeelding blz. 18). Goedaert had de rups van deze soort niet in brandnetels gevonden, zodat hij zelf moest uitvinden welk voedsel voor de rups geschikt was. Daarover bestond geen informatie. Hij zette de rups verschillende kruiden voor, maar het dier wilde nergens van proeven. Tenslotte probeerde hij het met brandnetels en zag met verwondering:

"hoe verblijd zy was, hoe zy haren kop, aan het netelkruid streek, en wreef; als of zy het kruid willekom hiet, en hoe graag, en smaaklijk zy der van at."

Na de rups een tijd met brandnetels gevoed te hebben verpopte deze op de derde van de Wijnmaand (oktober) bovenin een omgekeerd wijnglas:

"Wanneer men haar in hare Veranderinge zijnde, aan-raakte, wist zy haar zoo sterk te bewegen, en haar lijf, tegen 't glas aan, over en weer, zoodanig te slingeren, dat zy der een geluid in maakte, niet anders dan of er een klockjen geluid hadde."

Paeuw-ooge/dagpauwoog. De door Goedaert ingekleurde ets is afgedrukt in de vorige aflevering van "Vlinders". Johannes Swammerdam, die veel kritiek uitte op Goedaert, schreef in zijn in 1669 verschenen "Historia Generalis Insectorum", over zwart-wit afbeeldingen: " ... ,dat het jammer sou sijn, deselve met veruwen (=verven) te bekladden."

Daarom noemde Goedaert het diertje "Klok-luyer". Op 20 november verscheen de vlinder, die

"Pauw-koleurig, en schoon om aan-zien was."

Goedaert beeldde deze vlinder af met gesloten vleugels, zoals te zien is op plaat 39 in *Metamorphosis* deel 2.

Brandnetel in vlinderplanten top vijftig

In de zeventiende eeuw, toen de aarde nog niet door vervuiling van lucht en regen constant bemest werd met voedingsstoffen, de bodem veel schraler was en kunstmest nog niet uitgevonden, waren stikstofminnende brandnetels veel schaarser dan nu. Voor vele medische toepassingen werden de zaden van de grote- en kleine brandnetel verzameld en in de hoven geteeld.

Tegenwoordig komen brandnetels veel algemener voor en worden ze meestal als onkruid beschouwd en zelfs met gif bestreden. Hoewel Goedaert in de zeventiende eeuw al het belang van brandnetels voor vlinders beschreef, krijgen brandnetels niet de waardering, die ze verdienen. Gelukkig zijn er steeds meer mensen, die beseffen dat brandnetels een plaats in de tuin verdienen om het voorkomen van vlinders te bevorderen. Een zonnige, windluwe brandnetelplek is voor vlinders het meest geschikt. Maar niet alleen vlinders profiteren van de brandnetels; vele andere insecten, vogels en zoogdieren leven ook graag tussen en van brandnetels. Zelf eet ik met smaak ieder voorjaar brandnetelsoep en –stampot.